

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ Й ОЦІНКА РИЗИКІВ АДМІНІСТРУВАННЯ ПОДАТКІВ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Викладено методичні підходи до визначення ризикоорієнтованого контролю, податкового ризику, розподілу платників податків за ризиками. На підставі узагальнення порушень податкового законодавства торговельними підприємствами надано оцінку податковим ризикам.

Ключові слова: *податковий ризик, ризикоорієнтований контроль, платник, група, законодавство, порушення, адміністрування.*

Однією з важливих ознак готовності країни – кандидата до вступу в ЄС – є встановлення процедурами фінансового контролю відшкодувань втрачених фінансів [1].

Погоджуємося з І.В. Басанцовим, що зі зміною моделі інституту державного фінансового контролю – до вектора ефективності та результативності діяльності – мають змінюватися і його методи та форми [2].

У рамках Програми модернізації державної податкової служби та відповідно до Стратегічного плану розвитку державної податкової служби України на період до 2013 р. Департамент розвитку та модернізації державної податкової служби здійснює ряд робіт, пов'язаних із удосконаленням контрольно-перевірочної роботи шляхом створення ризикоорієнтованої системи [3].

У зв'язку із цим відбувається адаптація теорії ризикології до податкової сфери. О.А. Долгий визначає роль і місце ризиків у теорії та практиці державної податкової служби та головні завдання щодо модернізації в діяльності податкових органів [4]. Він розглядає державну стратегію зменшення податкових ризиків, яка базується на впровадженні методологічного підходу до здійснення державною податковою службою контрольно-перевірочної роботи у процесі протидії ухиленням від сплати податків і відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом.

А.І. Луцик наводить пропозиції щодо покращення податкового контролю (зокрема шляхом його переорієнтації на «кабінетний аудит» і використання моніторингу податкових ризиків) [5]. Він доводить, що цей процес є психологічно більш прийнятним, ніж безпосередньо податковий аудит, оскільки ліквідується багато ймовірних конфліктних ситуацій, які є характерними в контрольно-перевірочній роботі.

Т. Моряк вказує на те, що безпосередній податковий прес у вітчизняній економіці доповнюється комплексом трансакційних витрат, які потрібні для забезпечення ведення податкового обліку (який, як відомо, не збігається з бухгалтерським), орієнтування в заплутаному та нестабільному податковому законодавстві, враховують ризик помилок, які неминуче виникають за наявності податкових норм неоднозначного тлумачення, свавілля податкових органів тощо [6].

Незважаючи на активне обговорення проблеми ризикоорієнтованого податкового контролю приділяється неналежна увага окремим галузевим її особливостям.

Метою статті є систематизація і оцінка ризиків адміністрування податків торговельних підприємств

Під податковим ризиком розуміють можливість втрати бюджетних надходжень унаслідок вірогідного або встановленого порушення податкового та валютного законодавства [7]. Ризикоорієнтований контроль – це система заходів, спрямована на упередження можливості втрати бюджетних надходжень.

Для визначення ризиковості діяльності суб'єкта господарювання органи державної податкової служби України за допомогою ризикоорієнтованої системи розподіляють суб'єктів господарювання на категорії уваги на етапах: обліку суб'єкта господарювання в органах державної податкової служби як платника податків; обробки даних податкових декларацій (розрахунків); обліку платежів (податкових зобов'язань); обслуговування платників податків; здійснення контрольно-перевірочної роботи; апеляції платниками податків; погашення прострочених податкових зобов'язань; визначення кола платників податків, які здійснюють свою діяльність, пов'язану з відмиванням доходів, отриманих злочинним шляхом).

Розподіл кожного суб'єкта господарювання по категоріях здійснюється за чотирма критеріями:

а) індивідуальна податкова поведінка (своєчасність надання податкової звітності і сплати платежів до бюджету, відхилення від середніх значень в галузі, виявлені порушення податкового законодавства попередніми перевірками тощо);

б) ризики господарювання (наявність ризикових видів діяльності, часті зміни видів діяльності тощо);

в) фіскальна важливість (обсяг валового доходу, податкове навантаження);

г) належність до галузі (групи), в якій здійснюється діяльність.

На основі названих критеріїв суб'єкти господарювання розподіляються на відповідні категорії уваги [8]:

Категорія 1 – сумлінні платники податків. Оцінюються позитивно. Найбільш істотними факторами, які впливають на віднесення платника податку до цієї категорії, є: відсутність випадків порушення термінів подачі податкової звітності, повнота та своєчасність сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та державних цільових фондів, більший за середній у групі (галузі) рівень сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та державних цільових фондів.

Категорія 2 – платники податків помірною ризику. У цілому оцінюються позитивно. Найбільш істотними факторами, які впливають на віднесення платника податку до цієї категорії, є: низьке значення фіскальної важливості; середній рівень сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та державних цільових фондів у групі (галузі).

Категорія 3 – платники податків високого ризику. Оцінюються негативно щодо податкової поведінки. Найбільш істотними факторами, які впливають на

віднесення платника податку до цієї категорії, є: високий рівень значення фіскальної важливості, але рівень сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та державних цільових фондів у групі (галузі) є значно меншим за середні показники; наявність ознак серйозних порушень податкового законодавства, на які вказують фактори ризику.

Під фіскальною важливістю розуміють оцінку суб'єктів господарювання щодо рівня максимально можливих податкових зобов'язань по податках і зборах до бюджетів всіх рівнів від ведення господарської діяльності.

Для забезпечення рівних умов бізнесу розраховують середню податкову віддачу по області як збір до зведеного бюджету до обсягу продажу, що подано в таблиці 1.

Таблиця 1 – Середня податкова віддача по Донецькій області за 8 місяців 2009 р.

Галузь або вид діяльності за КВЕД	Значення, %
1. Харчова промисловість (DA15)	8,07
2. Нафтопереробка (DF23.2)	6,73
3. Хімічна та нафтохімічна промисловість (DG+DH)	6,19
4. Металургійне виробництво	4,21
5. Машинобудування (DK+DL+DM)	8,33
6. Будівництво (F)	11,67
7. Торгівля (G)	2,42
8. Зв'язок (I.64.2)	11,71
9. Транспорт (I-I64.2-I60.1)	23,22
10. Виробництво коксу (DF23.1)	8,77

На підставі цих даних розраховують питому вагу втрат від недосягнення середньогалузевої податкової віддачі у розрізі видів економічної діяльності зі збору платежів до зведеного бюджету.

Торгівля має найнижчу, порівняно з іншими галузями національної економіки, податкову віддачу (2,42%), що обумовлює необхідність систематизації порушень податкового законодавства торговельними підприємствами. Аналіз проведено на основі даних ДПП у Кіровському районі Донецька за 2004-2008 рр. і подано в таблиці 2, за його результатами побудовано кругову діаграму, зображену на рисунку 1. Не враховувалися лише порушення щодо податку з доходів фізичних осіб.

Основна питома вага порушень припадає на податок на додану вартість (53,1%) та податок на прибуток підприємств (37,8%).

Найбільша ймовірність ризиків стосується визначення податкового кредиту з ПДВ (30,5%), невірне віднесення на валові витрати витрат, які не належать до валових або мають подвійне призначення – 15,8%, порушення правил оформлення і видачі податкових накладних із ПДВ (14,3%), порушення податкового обліку приросту (втрати) балансової вартості товарних запасів (9,5%), невірне визначення дати виникнення податкових зобов'язань із ПДВ – 5,5%, завищення валових витрат і заниження валових доходів – по 5,1%.

Таблиця 2 – Систематизація порушень податкового законодавства торговельними підприємствами протягом 2004-2008 рр.

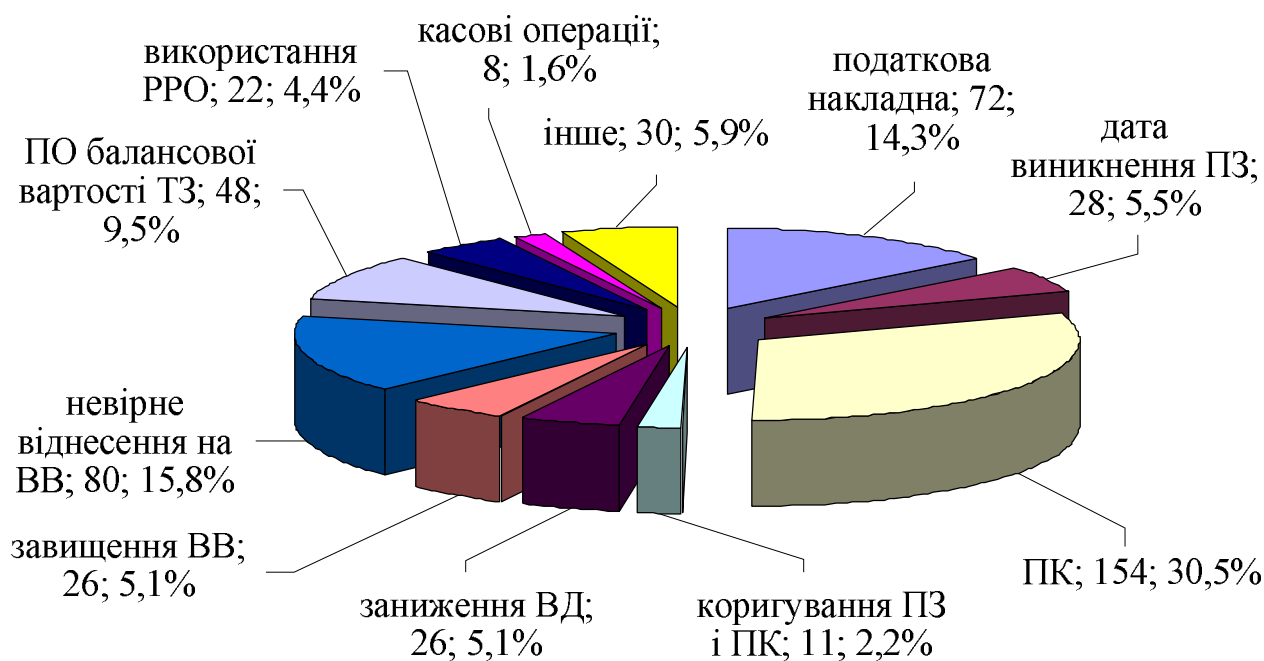
Назва нормативно-го акту	Вид порушення		Норми законодавства, які порушені	Кількість підприємств, які допускали порушення					
				2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Разом
1	2		3	4	5	6	7	8	9
Закон України «Про податок на додану вартість» від 3 квіт. 1997 р. № 168/97-ВР.	Не вірний облік об'єкта оподаткування		п. 3.1.1				1		1
	неправильне визначення бази оподаткування (цін)		п. 4.1					2	2
	Невірне коригування податкових зобов'язань та податкового кредиту у випадку зміни суми компенсації їхньої вартості після поставки товарів (послуг)		пп. 4.5.1, 4.5.3			1	8	2	11
	Податкова накладна – порушення правил оформлення	складання і зберігання	п. 7.2.1	8	12	15	12	16	63
		нарахування податкового кредиту під час готівкових розрахунків	п. 7.2.6			1	4		5
		Невірне визначення дати виникнення податкових зобов'язань	п. 7.3.1	3	7	8	3	7	28
	Податковий кредит	неправильне визначення цін	п. 7.4.1	18	1	2	3		24
		завищення	п. 7.4.4	4		1	2	1	8
		не підтверджений податковими накладними чи митними деклараціями	п. 7.4.5	34	31	22	23	12	122
	Разом			67	51	50	60	40	268
Закон України «Про оподаткування прибутку підприємства» від 22 трав. 1997 р. № 283/97-ВР	Заниження валового доходу		п. 4.1.1		1	4		10	15
			п. 4.1.6			7	2	2	11
	Завищення валових витрат		п. 5.2.1	14		2	4	6	26
	Віднесення на валові витрат, які не включаються до складу валових		п. 5.3.1			1	1		2
			п. 5.3.2				1		1
			п. 5.3.5	1					1
			п. 5.3.9	15	11	15	17	13	71
	Віднесення витрат подвійного призначення до складу валових витрат платника податку		п. 5.4.1	2	2				4
			п. 5.4.10					1	1
	Порушення правил податкового обліку приросту (убутку) балансової вартості товарів		п. 5.9	4	31	7	3	3	48

Продовження таблиці 2

1	2		3	4	5	6	7	8	9
Закон України «Про оподаткування прибутку підприємства» від 22 трав. 1997 р. № 283/97-ВР	Неперерахування валових доходів або валових витрат у разі зміни суми компенсації вартості товарів		п. 5.10 с					1	1
	Порушення оподаткування дивідендів		п. 7.8.7	1					1
	Амортизація	порушення правил визначення	п. 8.1.2			1			1
		невірне визнання основних засобів	п. 8.2.1			1			1
	Порушення правил ведення податкового обліку	дати збільшення валових витрат	п. 11.2.3					1	1
		дати збільшення валового доходу	п. 11.3.1	1				1	2
	Порушення порядку нарахування та строків сплати податку		п. 16.1		1		1		2
п. 16.4			1	1				2	
			Разом	39	47	38	29	38	191
Закон України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» від 6 лип. 1995 р. № 265/95-ВР	Невидача розрахункового документа, непроведення розрахункової операції через РРО		ст. 3 п. 1,2	3		2	2	1	8
	Незабезпечення відповідності сум готівкових коштів на місці проведення розрахунків сумі коштів, яка зазначена в денному звіті РРО		ст. 3 п. 13			3	2	5	10
	Не друкування на РРО фіскальних звітів чеків і не забезпечення їхнього зберігання в книзі обліку розрахункових операцій		ст. 3 п. 9	1		1	1	1	4
			Разом	4	0	6	5	7	22
Положення «Про ведення касових операцій у національній валюті в Україні» від 15 груд. 2004 р. № 637	Несвоєчасне та не в повному обсязі оприбуткування готівкових коштів, які надходять до каси (вдень отримання)		р. 2 п. 2.6.	2				6	8

Продовження таблиці 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Закон України «Про податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин та механізмів» від 11 груд. 1991 р. № 1963/ХІІ	Несвоєчасне надання розрахунку	ст. 5, ст. 6	4	1	1	1		7
Закон України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» від 21 груд. 2000 р. № 2181-ІІІ	Порушення граничного строку сплати узгодженого податкового зобов'язання по податку	п. 17.1.7	7		2			9
		Всього	123	99	97	95	91	505

Умовні позначення:

РРО – реєстратор розрахункових операцій; ПО – податковий облік;
 ПЗ – податкові зобов'язання; ВД – валові доходи;
 ПК – податковий кредит; ВВ – валові витрати.

Рисунок 1 – Структура порушень податкового законодавства торговельними підприємствами

Для впровадження ефективної методики нівелювання ризиків у державній податковій службі потрібно розробити шаблони визначення ризиковості діяль-

ності суб'єктів господарювання та заходи щодо недопущення втрат бюджету внаслідок ухилення такого суб'єкта господарювання від оподаткування. Структуру визначення шаблонів ризиковості та послідовність дій можливо подати таким чином: формування переліку індикаторів ризику, які можуть бути виявлені усіма структурними підрозділами державної податкової служби в розрізі платників податків; визначення можливого ризику, який може спрацювати в межах відповідного індикатора; встановлення можливих негативних наслідків у випадку спрацювання можливого ризику; оцінка ризику (вага індикатора) з метою присвоєння платнику податків відповідної категорії уваги; формування відповідних заходів щодо недопущення втрат бюджету внаслідок ухилення такого суб'єкта господарювання від оподаткування.

Супровід органами державної податкової служби платників по категоріях уваги має особливості, подані в таблиці 3.

Таблиця 3 – Особливості адміністрування податків залежно від групи ризику платника

Категорія платників	Акцент уваги	Відповідальні за супровід підрозділи
Перша	Проведення масово-роз'яснювальної роботи щодо на попередження порушень податкового законодавства, а також поліпшення й оновлення технологій, які сприятимуть встановленню партнерських стосунків із добросовісними платниками податків	Адміністрування податків
Друга	Постійний моніторинг діяльності суб'єктів господарювання шляхом проведення невізного аудиту	Адміністрування податків
Третя	Постійний моніторинг діяльності суб'єктів господарювання і проведення обов'язкового виїзного аудиту	Контрольно-перевірочної роботи і контролю за фінансовими установами і операціями у сфері ЗЕД

За супровід великих платників податків 1, 2 і 3 категорій уваги відповідають галузеві підрозділи спеціалізованих державних податкових інспекцій по роботі з крупними платниками податків.

Висновки. На основі проведених досліджень виявлено найбільші ризики торговельних підприємств – у сфері ПДВ: визначення податкового кредиту, порушення правил оформлення і видачі податкових накладних, невірне визначення дати виникнення податкових зобов'язань; у сфері податку на прибуток підприємств: невірне віднесення на валові витрати витрат, які не належить до валових або мають подвійне призначення, порушення податкового обліку приросту (збитку) балансової вартості товарних запасів, завищення валових витрат і заниження валових доходів. Ці проблемні ділянки нададуть податковим органам

можливість передбачати та упереджувати порушення податкового законодавства торговельними підприємствами та реагувати на них належними діями.

Метою подальших досліджень є математична формалізація податкових ризиків торговельних підприємств.

Література

1. Плєскач В.Л. Фінансовий контроль у контексті трансформаційних процесів економіки / В.Л. Плєскач, К.С. Жадько // Фінанси України. – 2009. – № 6. – С. 85-92.
2. Басанцов І.В. Розвиток державного фінансового контролю в умовах ринкової економіки України: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08 / І.В. Басанцов; Держ. податк. адмін. України, Нац. ун-т держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2008. – 34 с.
3. Визначення ризиковості діяльності суб'єктів господарювання та заходів щодо недопущення втрат бюджету внаслідок ухилення таких суб'єктів господарювання від оподаткування // Вісті. – 2009. – № 79. – 3 с.
4. Долгий О.А. Механізми державного управління податковою службою України в умовах ризиків: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.02 / О.А. Долгий; Донец. держ. ун-т упр. – Донецьк, 2007. – 36 с.
5. Луцик А.І. Фіскальні та регулюючі засади державного податкового менеджменту: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.04.01 / А.І. Луцик; Терноп. держ. екон. ун-т. – Т., 2006. – 20 с.
6. Моряк Т. Недоліки податкової системи та необхідність її реформування у контексті антициклічної макроекономічної політики / Т. Моряк, В. Буняк // Вісник Львів. ун-ту. Серія екон. – 2009. – Вип. 41. – С. 398-409.
7. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації проведення перевірок підприємств, які входять до складу фінансово-промислових груп, інших об'єднань та великих платників податків [Електронний ресурс]: Наказ державної податкової адміністрації України: [від 16 лип. 2007 р. № 432]. – Режим доступу: <<http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0432225-07>>.
8. Об утверждении Методических рекомендаций относительно порядка распределения плательщиков налогов по категориям внимания [Электронный ресурс]: Приказ Государственной налоговой администрации Украины от [30 июня 2006 р. № 373]. – Режим доступа: <<http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0373225-06>>.